

Miranda Levanat-Peričić

KNJIŽEVNA KRITIKA IGORA MANDIĆA I PROCESI (DE)KANONIZACIJE DEVEDESETIH

UDK: 82.09-051Mandić, I.

Izvorni znanstveni rad

Miranda Levanat-Peričić

Odjel za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru

Književnokritičkom opusu Igora Mandića pristupa se najprije posredno, iz perspektive nestabilnog položaja književne kritike u sustavu znanosti o književnosti s obzirom na odnos prema teoriji i povijesti, koji se učestalo vidi i predstavlja kao odnos inferiornog (i ne posve znanstvenog) žanra prema dominantnim (i prestižnim) znanstvenim žanrovima. Raskoljena pozicija kritičara, kojemu se u normativnim pristupima odriče pravo na interpretaciju s teorijskim uporištem, a pritom od njega traži odgovorno vrednovanje u smislu pretpovijesnog posla koji bi trebao tek sugestijom olakšati povjesničaru ozbiljan i odgovoran posao kanonizacije, dovodi i kritičare i teoretičare do metafora kojima određuju kritiku kao »prljav posao« na književnom polju. Zauzimajući se za dignitet kritičarskog posla već u svojim prvim publicističkim tekstovima, Mandić se oštro suprotstavlja tzv. »kabinetskoj kritici« u ime svoje, »tekuće« ili »praktične kritike«. Budući da je polemičnost otpočeka istaknuto obilježje Mandićeva pisma, u posebnom osvrtu na dvije njegove istaknute polemike – s Predragom Matvejevićem 1975. i Stankom Lasićem 1997. godine – nastoji se pokazati problemski pomak od estetsko-ideoloških pitanja kojima je zaokupljen sedamdesetih do identitetsko-ideoloških u devedesetima. Dok je s Matvejevićem, naizgled odbijajući polemizirati o odnosu elite i masovne kulture, Mandić utvrđivao kompetencijske i predmetne granice književne i akademske kritike, s Lasićem je, promišljajući o odnosu prema suvremenoj srpskoj književnosti, otvorio pitanja nestabilnih granica nacionalnog kanona. U tom se kontekstu u zaključku otvara tema položaja stranih pisaca u nacionalnom kanonu, s obzirom na to da problematičnoj aktualizaciji te teme nakon raspada Jugoslavije Mandić posvećuje niz tekstova – od »Književnih mamurluka postkomunizma« (1993.) do »Hitne službe za provjetranje hrvatske književne garsonijere« (2001.).

Ključne riječi: književna kritika; polemika; Igor Mandić; Predrag Matvejević; Stanko Lasić; (de)kanoniziranje stranih djela/pisaca; granice nacionalnog kanona

KNJIŽEVNA KRITIKA KAO PRLJAVI POSAO UREĐIVANJA KNJIŽEVNOG POLJA

Pitanje o ulozi Igora Mandića u (preo)oblikovanju kanona devedesetih otvara barem dva potpitanja: prvo se odnosi na zadaće i funkcije književne kritike u procesima kanonizacije (samim tim to je i pitanje o moći i nemoći, i odgovornosti književnog kritičara), a drugo se pitanje vezuje uz specifičnosti povijesnog trenutka – hrvatske devedesete ratne su i tranzicijske godine, u kojima sve, pa i sama književnost, kako Mandić tvrdi, doživljava »pretvorbu«.¹

Što se tiče položaja književne kritike u sustavu znanosti o književnosti, premda smo naučili, a i podučavamo, da je književna kritika uz povijest i teoriju ravnopravan dio sustava znanosti o književnosti, mjesto književne kritike s obzirom na odnos prema teoriji i povijesti učestalo se vidi i predstavlja kao odnos inferiornog (i ne posve znanstvenog) žanra prema dominantnim znanstvenim žanrovima. Općenito, postoje dva tipa znanstvenog i stručnog diskursa o književnoj kritici – »teorija kritike« i »kritika kritike«. Prvu sintagmu upotrijebio je V. Biti za znanstvene studije kojima je predmet književna kritika (1983: 136), a druga se odnosi na stručne radove koji razvijaju normativne pristupe² pokušavajući odrediti predmet književne kritike (koje i kakve knjige treba vrednovati), stil kojim treba pisati književne kritike, pa čak i intelektualni i moralno-psihološki model književnog kritičara. S druge strane, teme kojima je zaokupljena teorija kritike dobrim su dijelom vezane upravo uz reguliranje odnosa kritike prema teoriji književnosti i prema povijesti književnosti. Svetozar Petrović, koji je upravo teorijskom razmatranju književne kritike posvetio velik dio svoga znanstvenog opusa,

¹ U tekstu pod naslovom »Ples književnih krabulja« Mandić se poigrao višestrukim značenjima ove riječi koja se od devedesetih upotrebljava u ekonomskom smislu za privatizaciju, tj. pretvorbu društvenog u državno ili privatno vlasništvo. Prizivajući to učestalo i otada uobičajeno značenje, on »pretvorbu« koristi u drugom (mitološkom i književnopovijesnom) smislu, kao sinonim za metamorfozu ili preobrazbu, pretvaranje iz ljudskog u neljudski lik te spominje »friško našminkane mumije«, drakule i vampire koji oživljavaju iz prošlosti, između ostalog i tako što se neke »mrtve« knjige vraćaju iz onostranosti (npr. Budakova *Ognjišta* i sl.). No, ta se značenja u Mandićevu tekstu ironično isprepleću, pa se čini da u turbulentnim vremenima i »književne dionice« prolaze kroz tranziciju – »Došlo je takvo neko vrijeme da se i hrvatska književnost mora – pretvoriti! Stižu nakupci iz bijela svijeta, svježe napudrani mrtvaci, koji u doba sveopće pretvorbe polažu pravo na književne dionice. Kad se sve pretvara – iz nečega u ništa, iz sveopćega u privatno, iz javnoga u strančarsko, iz društvenoga u državno, iz zarađenoga u pokraćeno, iz našega u tuđe, iz mojega u tvoje, iz vašega u naše – zašto bi i 45 godina jedne književnosti ostalo pošteđeno?« (Mandić, 1998 (b): 112).

² Normativne kritičke pristupe možda najbolje ilustriraju tekstovi sakupljeni u zborniku koji je uredila Jelena Hekman i pod naslovom *Hrvatska književna kritika. Teorija i praksa* objavila 2005. godine. To je zbornik koji objedinjuje 25 tekstova suvremenih književnih kritičara i teoretičara u kojima su iskazana zbunjujuća proturječja o položaju književne kritike u suvremenosti, a ta se proturječja u najvećoj mjeri iskazuju kroz različite pokušaje normiranja književne kritike.

jedino je teoriju književnosti smatrao znanošću;³ književna kritika je subjektivna, ona je opovrgljiva; ona ne može biti egzaktna zato što »ne možemo objektivno dokazati da je Shakespeare veliki pjesnik a Franjo Jarmek to nije, što ne možemo na egzaktn način potvrditi svoje vjerovanje da u Shakespeareovim djelima – ako uživamo – uživamo s pravom« (Petrović, 2009: 113). Slijedom toga, Petrović je inzistirao na strogom distanciranju književne kritike od teorije književnosti tvrdeći da »kritičarski poletarac koji u teoriji književnosti traži uputu kako da piše kritiku griješi koliko i prošlostoljetni poeta koji je u poetici tražio pouku kako da piše pjesmu« (Isto: 121). Iako Svetozar Petrović nije ostao usamljen u uvjerenju da se književna kritika mora distancirati od teorije književnosti, u teoriji kritike prevladava shvaćanje da je određeno teorijsko polazište književnom kritičaru nužno, iako, doduše, ono može biti isključivo povijesno određeno. Stoga Petrovićeve kolege M. Solar, V. Biti i P. Pavličić ne inzistiraju na produbljivanju jaza nego ga, štoviše, nastoje prevladati. U tom smislu M. Solar određuje odnos poetike i kritike tvrdeći da oboje traži neko »apriorno« znanje o književnosti – »I kritičar i poetičar moraju zapravo znati što je književnost prije nego se prihvate vlastitog posla, iako to njihovo znanje nije rođeno ni tokom izgradnje teoretskog sistema ni tokom analize pojedinog književnog djela« (Solar, 1971: 33). Na tragu Solarovih promišljanja V. Biti zaključuje kako »poetika počinje tamo gdje kritika završava, kritika pak počinje tamo gdje završava poetika«, pa prema tomu, »poetičar mora znati što je *vrijedna književnost*, a kritičar što je *književna vrijednost*« (Biti, 1983: 96).⁴ Na Solarove teze o nužnosti apriornog znanja nadovezuje se i Pavličićevo mišljenje da svako vrednovanje prolazi kroz filtere žanra – »Kritika uvijek računa na postojanje neke klasifikacije književnih oblika, pa tako i na postojanje žanrova« (Pavličić, 1983: 104).⁵ No, Petrovićeve je stavove slijedio Zoran Kravar kad je pišući »o nekim lošim običajima književne kritike« ustvrdio da su suvremeni kritičari zaboravili da je njihov glavni posao »odgovorno i individualno vrednovanje

³ O tako postavljenim odnosima u sustavu znanosti o književnosti Svetozar Petrović se u više navrata eksplicitno odredio – »Književna kritika, zaključili smo, nije nauka i nikada to neće postati« (2009: 121); »Određujući književnu kritiku kao kreativnu aktivnost upućenu na vrednovanje i tumačenje djela, jasno je razlikujemo od teorije književnosti, koju bismo mogli nazvati i naukom o književnosti u užem, pravom smislu riječi. Baš je teorija književnosti legitimni nasljednik tradicionalne poetike i retorike« (2009: 129).

⁴ Štoviše, Biti drži da se pri kritičkom vrednovanju pojedinog književnog djela neizbježno aktivira i nekakvo shvaćanje književnosti u njezinoj cjelini – »U ishodištu ma kakva subjektivnog, praktičnog književnog iskustva u pravilu prebiva načelan teorijski uvid u prirodu književnosti pa se 'atmosfera pojedinačnog zločina' ne može rekonstruirati ako se nema uvid u 'problem zločina uopće'« (Biti, 1983: 95). Tom primjedbom Biti se zapravo nadovezuje na Petrovićevu parafrazu Jakobsonove metafore – »(...) rješenje bismo zasad mogli vidjeti u tome da zadatkom književne kritike smatramo rekonstrukciju atmosfere pojedinačnog zločina, zadatkom nauke o književnosti studij problema zločina uopće, dok bi zadatak hapšenja zločinca – posebne i neponovljive biti pojedinoga književnog djela – morao obaviti svatko od nas sam za sebe« (Petrović, 2009: 75).

⁵ Pavličić kritiku definira kao »neegzaktu djelatnost« koja i »postoji zato da bi objašnjavala, a ne da bi objasnila, da bi vrednovala, a ne da bi arbitrirala« (1983: 99).

nove književne produkcije«, te su »protjerali vrijednosni sud« iz književne kritike pomoću »književnohistoriografske metodologije i teorije književnosti«. Naime, Kravar je smatrao da je učestala upotreba termina, pojmova i analitičkih instrumenata preuzetih iz teorije književnosti karakteristično obilježje suvremene hrvatske književne kritike, što »proizvodi učinak učenog i inteligentnog teksta«, ali je »teoretiziranje u kritici samo neodgovarajuća zamjena za njen pravi posao i vodi odustajanju od suda ukusa« (Kravar, 2005: 33).

Što se tiče odnosa književne kritike prema povijesti književnosti, on se uglavnom promatra kao odnos među različitim razinama vrednovanja – povijesnim sudom upisuju se opće, konačno vrednovanje književnog djela, koje se ne može osporiti, dok je književnokritički sud o pojedinom djelu jedinstven, neponovljiv, ali opovrgljiv; jednom stečeno mjesto pojedinog djela/opusa u povijesti književnosti uglavnom je vrlo teško osporiti, dok književna kritika nema moć kanoniziranja, nego sugeriranja. No, književnoznanstveno distanciranje od književne kritike često se nastoji postići i na polju reguliranja njena odnosa prema povijesti književnosti tako što se taj odnos često predstavlja kroz opreku neozbiljna, neodgovorna, nezrela pisanja prema odgovornom, bitnom, ozbiljnom. Tako je, na primjer, u svom prilogu zbornika *Hrvatska književna kritika, teorija i praksa*, Pavao Pavličić nemar kritičara suvremenika pri ocjenjivanju djela protumačio prebacivanjem odgovornosti na povijest – »Zašto bi kritičar dokazivao netaleantiranim ljudima kako su netaleantirani, zašto bi trijebio žito od kukolja, zašto bi pravio nekakve hijerarhije, kad će to ionako prije ili poslije učiniti povijest? A u međuvremenu, kritičar skupa sa svima nama živi u vrijednosnom kaosu« (Pavličić, 2005: 46). S druge strane, Jurica Pavičić, u istom zborniku, naprotiv, grijehe suvremene književne kritike vidi u tome što je »kroatocentrična«, zaokupljena domaćim autorima i djelima, te kao »produžena ruka kroatistike« ima funkciju »pravljenja povijesti u hodu« (Pavičić, 2005: 92).

Dakle, dok se s jedne strane izražava stav da književna kritika ne bi smjela raditi posao povijesti, s druge strane od nje se očekuje da radi neku vrstu pretpovijesnog (i predznanstvenog) posla, da ustanovi hijerarhiju između žita i kukolja, da bude »kombajn na književnom polju«. ⁶ Parafrazirajući ovu metaforu Jagne Pogačnik zaključujem da, ako se drži navedenih sugestija glede suzdržanosti u pogledu teorije književnosti i sagledavanja povijesnog konteksta, kritičaru ostaje kombajn bez goriva, koji smije gurati po noći bez svjetala na nepreglednom polju žita i kukolja. Ovu je raskoljenu poziciju kritičara Tatjana Jukić duhovito usporedila s ulogom koju Robert Mitchum u ulozi šerifa ima u filmu »El Dorado« – on se, naime, mučen pozicijom istodobne moći i nemoći zbog toga što kao šerif mora, a ne može uvesti red u gradiću kojim vlada bogati zločinac, počne

⁶ Konstrukcija koju je u naslovu svoje knjige upotrijebila Jagna Pogačnik, s jedne je strane aluzija na esej »Čovjek-zrno i čovjek-kombajn« iz zbirke *Pravo na nesreću* Dalibora Cvitana, a s druge autoironična sugestija na posao »čovjeka-kombajna« koji autorica obavlja kao književna kritičarka (Pogačnik, 2012: 5).

napijati – »kao i Hawksov šerif i kritičarev je tekst u startu osuđen na položaj manje vrijednosti u odnosu na takozvane velike autore (beletristike i književne teorije)« (Jukić, 2005: 117).

METLA U AUGIJEVIM ŠTALAMA SVAKODNEVNE KNJIŽEVNOSTI

Dakle, teorija kritike na ovaj ili onaj način namjenjuje praktičnoj književnoj kritici poziciju nemoći u znanstvenom pristupu književnosti (ujedno i prestižnom pristupu književnosti), dok s druge strane, kritika praktične kritike zahtijeva da obavi odgovoran i »prljav« posao uređivanja književnog polja.

Na tu raskoljenu poziciju požalio se Igor Mandić već u svojoj prvoj knjizi ukoričenih književnih kritika 1970. godine, tvrdeći da on svojom »tekućom kritikom« trči maraton između loše književnosti i akademske kritike, odnosno teorijskog »(mal)tretiranja literature velikih primjera« – »Lako je biti mudar esejist na velikim primjerima. (...) Njihova učenost uvijek je bila temeljena na genijalnim primjerima (...) A književnost ne čine samo geniji kalibra jednog Goethea, Miltona ili Krleže. Književnost je zbir prosječnosti« (Mandić, 1970: 287–88). Kao što pojedini teoretičari kritici odriču pravo na pristup teoriji, tako i Mandić, uzvraćajući udarac, teoretičarima odriče pravo na kritiku; teorija kritike je kabinetska i ne može funkcionirati u praksi jer »veleumovima« ne priliči »trijeбити žito od kukolja« i »biti metla u Augijevim štalama svakodnevne književnosti« (Isto: 287).

No, sve što Mandić od sredine 60-ih piše ponajprije su tekstovi koji proizlaze iz polemičkog odnosa prema svijetu, koji je definirao u predgovoru *Nježnom srcu* (1975.) pod naslovom »Pohvala polemike« – »Polemika je pogled na svijet. Ona je očitovanje egzistencijalne nabrušenosti, neka vrsta duhovne naježenosti koja se ratoborno postavlja prema svemu što je okružuje. Po tome je polemika i svojevrsna borilačka vještina (koja se i zove prema grčkoj riječi za ratovanje), koja sama sebi pribavlja oružje« (Mandić, 1975: 9). Polemika je paradigmatički žanr Mandićeva opusa. Sve ostalo, eseji, studije, feljtoni i književne kritike pa i monografija o Krleži, krimiću i autobiografski tekstovi – ponajprije su tekstovi koji proizlaze iz polemičkog odnosa prema svijetu, pa je svako kritičko vrednovanje i interpretacija implicitan poziv na polemiku. U njegovu opusu objavljivanje jedne zbirke književnih kritika uvijek je bilo praćeno barem dvjema zbirkama »čistih« polemičkih tekstova koje kontekstualiziraju kritiku. Njegova prva knjiga *Uz dlaku* sadrži osamdeset književnih kritika koje su izlazile od 1965. do 1970. u *Vjesniku*, a druga pod naslovom *101 kratka kritika*, književne kritike objavljivane od 1970. do 1975. godine. Ukoričene kritike pratile su knjige polemika *Gola masa* (1973.), *Nježno srce* (1975.) i *Policaјci duha* (1979.).

Devedesetih godina također objavljuje jednu zbirku književnih kritika, *Književno (ST)ratistište*, s podnaslovom *Kritika hrvatske tekstualnosti 1991.–96./97.* (1998.), u kojoj je sabrano »sedamdeset kritika o djelima sedamdeset i sedam

hrvatskih pisaca«. Usto objavljuje i jednu književnokritičku knjigu u Beogradu 1996. godine, u kojoj pod naslovom *Romani krize* prati hrvatske i srpske romane od 1980. do 1990. godine.⁷ No, i devedesetih također objavljuje i nekoliko polemika, eseja i feljtona o fenomenima suvremenosti koji su objavljeni kasnih devedesetih i nultih godina – *Sloboda lajanja. Izuzetni tekstovi 1990-93*;⁸ *Za našu stvar. Kako se postkomunizam kalio* (1998.); *Bijela vrana, Panorama nekih naših dana 1995.–1997.* (2002.) i nešto kasnije objavljena *Hitna služba*, u kojoj su okupljeni tekstovi nastali od 1999. do 2005. godine.

OD KRITIKE PREMA POLEMICI I NATRAG

Mandić, dakle, piše podjednako intenzivno i podjednako oštro i sedamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća. No, razlika u njegovu polemičkom opusu vidi se u broju antagonista koji se odazivaju na polemike, u izboru tema, ali i u premještanju polemičkog tereta na književne kritike. Dijelom su ovi pomaci rezultat političkih promjena koje nisu išle u prilog polemičkoj atmosferi. S tim u vezi Nikica Mihaljević u enciklopedijskoj natuknici o hrvatskoj književnoj polemici iznosi sljedeća zapažanja:

»Nakon osamostaljenja Hrvatske 1991. svjetonazorska i ideološka usmjerenja snažno su se očitovala u novim polemičkim prijedorima na književnom području. Mnogo je književnika vodilo polemike oko neknjiževnih pitanja, ali i o književnim djelima, književnicima i stanju književnoga života često inzistirajući da se književnost i književnici svrstaju oko vladajuće ideološke paradigme. Stariji i poznati polemičari (I. Mandić, P. Matvejević, V. Visković, Z. Kravar, Z. Maković, G. Babić, Z. Berković, I. Lovrenović, N. Mihaljević, I. Krtalić, J. Pavičić i dr.) nastojali su očuvati ranije osvojenu slobodu polemiziranja na jugoslavenskom kulturnom prostoru. Međutim, većina mlađih ili novih polemičara, kao i onih koji su u kratkom vremenu konvertirali od socijalističke prema nacionalističkoj ideologiji, vode polemike isključivo po ideološkim razdjelnicama, ne vodeći računa o biti i predmetu spora, nego

⁷ Javno predstavljanje te knjige u Beogradu kasnije je postalo povodom brojnih novinskih napada u kojima je Mandić nazivan »hrvatskim Handkeom«, »prodanom dušom«, »kolaboracionistom« itd. Popis novinskih napisa pod naslovom »Kronologija hajke na 'Bijelu vrnu'« sastavio je sâm Mandić, a sastoji se od 31 naslova objavljenih u različitim glasilima od 5. VI. 1996. do 3. II. 1997. godine (Mandić, 2002: 161–162).

⁸ Tekstovi skupljeni pod naslovom *Sloboda lajanja* nastajali su devedesetih, ali objavljeni su 2011. godine, zajedno s tekstovima pod naslovom *Zauzeto Hrvat!*. Podnaslov ove zbirke članaka objašnjava kontekst u kojemu su nastali: *Privremena okupacija* (4. XII. 2009. – 12. XI. 2010.) samo jednog stupca u »Novostima«, samostalnom srpskom tjedniku, Zagreb.

kako da diskvalificiraju protivnikovu osobu.« (Mihaljević, 2009: 403 i www.kriticnamasa.com/item.php?id=35).

Tranzicija je, kao proces prijelaza u novi politički sustav, nosila sa sobom niz nuspojava koje su dovele i do krize (književne) polemike. Učestalo pozivanje na državnog odvjetnika koje spominje Mihaljević, vezano je uz tužbe koje su se devedesetih, uglavnom iz pozicija političke moći, pokretale prema medijima. Premda je Zakon o obveznim odnosima i u svojoj starijoj verziji, u Zakonu o obligacionim odnosima SFRJ iz 1978., predviđao nanošenje duševne boli kao oblik nematerijalne štete,⁹ ta se odredba u sudskoj praksi učestalo primjenjivala u odštetnim zahtjevima upravo devedesetih godina. Polemika se, međutim, ne pokreće ako se nekome ne želi nanijeti duševna bol, niti se u nju ulazi bez spremnosti na trpljenje bolnih uzvratnih udaraca. Kada kao nanošenje nematerijalne štete duševna bol postaje utuživa (a takvom ju je zapravo učinila sudska praksa), polemika postaje moguća samo iz pozicije moći. Takva je situacija polemike dovela u nerješivo proturječje – kada su se pokretale, polemike su se pretvarale u vrlo neugodne obračune s protivnicima, u kojima se ili utvrđivala privilegirana društvena pozicija ili iskazivala gorljiva odanost novoproklamiranim svjetonazorskim vrijednostima; što su polemičari bili ekonomski i politički sigurniji, polemike su postajale sve agresivnije.¹⁰ Ovo sužavanje prostora »slobode lajanja« Mandića je vodilo proširivanju polja kritike tako da predmet njegovih kritika nisu više samo književni tekstovi u užem smislu, nego, kako on to sam navodi – »tekstualnost«, a definira kao »krovni pojam za izgubljeni predmet kritike« (2002: 173). Mandić tako u kritikama iz *Književnog (ST)ratišta* često bira tekstove koje zapravo ne smatra književno relevantnima, ali su njihovi autori njegovi potencijalni polemički partneri (Ivan Aralica, Slaven Letica, Dubravko Jelčić, Hrvoje Šošić, Nedjeljko Mihanović, Dubravko Horvatić, Hrvoje Hitrec). No, na književnu kritiku rijetko se uzvraća polemički, a književnokritički sud ostaje nadređen svim ostalim sudovima. Tako je književna kritika preuzela sav preostali prostor polemičke slobode na kojemu nije zabilježena primjena Zakona o obveznim odnosima na koji su se tužitelji za nanošenje duševnih boli 90-ih pozivali u svojim, često vrlo visokim, odštetnim zahtjevima.

Dok kasnih šezdesetih i sedamdesetih Mandić polemizira s cijelim nizom istaknutih intelektualaca – 1968. godine na tom su se popisu našli krugovaši i

⁹ Prema odredbi čl. 155. Zakona o obveznim odnosima (Nar. nov., br. 53/91, 73/91, 3/94, 7/9 i 112/99 9), nematerijalna je šteta »nanošenje drugome fizičke ili duševne boli ili straha«. Izmjenom definicije od 2005. godine nematerijalna šteta naziva se »neimovinskom štetom« i definira se kao »povreda prava osobnosti« u čl. 1046. ZOO-a, te se člankom 1098. reguliraju uvjeti »naknade imovinske štete u slučaju povrede časti i širenja neistinitih navoda« (usp. Crnić, 2002. i Bukovac Puvača, 2015.).

¹⁰ Neke od takvih »polemika« zapravo su se, poput lova na »vještice iz Rija« 1992. godine, pretvarale u političku hajku na neistomišljenike/ice (detaljnije usp. Mihaljević, 2009: 403).

Antun Šoljan, praksisovci Rudi Supek i Milan Kangrga, cijelo uredništvo *Hrvatskog književnog lista* od travnja 1968. do kolovoza 1969., zatim 1970. Dubravko Jelčić, 1975. Predrag Matvejević, 1977. Goran Babić i brojni drugi – devedesetih godina s Mandićem ozbiljnije polemizira jedino Stanko Lasić, u jednoj zapravo pomirljivoj epistolarnoj prepisci koja će ostati zabilježena kao »bugarsko pitanje hrvatske kulture« i u koju se tada u hrvatskim časopisima *Vijenac*, *Slobodna Dalmacija*, *Globus*, *Vjesnik*, *Arkzin*, *Godine nove* te u srpskim časopisima *Vreme*, *Dnevni telegraf*, *Večernje novosti* uključuje niz hrvatskih i srpskih intelektualaca. Stoga se eventualne stilske i tematske promjene u Mandićevim polemikama mogu istražiti usporedbom dviju polemika paradigmatičkih za desetljeća u kojima se javljaju – sedamdesetih je to polemika s Matvejevićem, a devedesetih s Lasićem.

Polemiku Matvejević-Mandić otvorio je Matvejevićev tekst »O fenomenu Igor Mandić«, objavljen u *Oku* 7. kolovoza 1975. godine. Danas, nakon četiri desetljeća, naknadna je rekonstrukcija cijele polemike moguća i uz paralelno čitanje Mandićevih odgovora objavljenih u knjizi *Policaјci duha* (1979.) i Matvejevićevih replika u njegovoj knjizi *Te vjetrenjače* (1978.). Posve u skladu s činjenicom da je polemika »izigravanje dijaloga« kroz sukob dviju monoloških istina, svaki je sudionik ove polemike objavio samo svoj monolog, dok dijalošku cjelinu čitatelj mora rekonstruirati sâm prateći naizmjenično dvije odvojene knjige.¹¹ Premda se povremeno može steći dojam da se rasprava vodi na osobnoj razini,¹² Mandićevo često spominjanje »birokratsko profesorskog duha« navodi na zaključak da se

¹¹ Krešimir Bagić uočava ovu prividno dijalošku, a zapravo monološku narav polemike, koja »slijedi strukturu dijaloga, a poriče njegov smisao« (Bagić, 1999: 20). Upravo zbog toga ne može se dogoditi da polemika bude objavljena u jednoj knjizi kao cjelina. Naime, nakon oštре polemike u kojoj se sukobljavaju dvije nepomirljive istine i dva nepomirljiva protivnika, nezamislivo je da antagonisti zajednički objave knjigu ili da u svoju knjigu uvrste tekstove koji zastupaju njima neprihvatljive stavove. Iz toga slijede i poteškoće određivanja polemike kao žanra, ali i poteškoće oko određivanja autorstva i autorskih prava na polemiku. Na to je u svojoj raspravi o žanru polemike upozorio Ivan Krtalić – »Učesnici u polemici su njezin kolektivni autor jer polemika kao žanr i postoji jedino i isključivo kao dijalog iz opozicije« (1988: 41).

¹² No, prihvatimo li Lasićevo mišljenje da »polemika nije razgovor nego rat« u kojemu je najjače oružje »humor, ironično ruganje i sarkastična persiflaža« kojima je cilj »protivnika prije svega učiniti smiješnim i glupim« (Lasić, 1987: 352), rugalačke retoričke strategije antagonista mogu se protumačiti kao ispunjavanje zahtjeva žanra. Tako na primjer, Mandić ismijava Matvejevića nazivajući ga »polemičkim isljednikom«, »literarnim žbirom«, »biro-esejstom«, »esejstom birokracije i esejstom birokratskog duha«, »festivalsko-simpozijjskim referentom«, »angažiranim lijevim istražiteljem«, »glavnim isljednikom i psihijatrom hrvatske kulture«, »patentiranim savjetnikom za 'angažiranu' i 'lijevu' književnost«, »koji se specijalizirao na trupu mrtve književnosti i koji misli da se živo spisateljstvo može secirati kao srednjovjekovna književnost« i sl. (Mandić, 1979: 158–194). U ovim ostrim i obezvređujućim opaskama prisutna je ipak jedna konstanta – Mandić se Matvejeviću kroz cijeli tekst poduže polemike obraća kao profesoru, kao predstavniku akademске elite koju je u ime zagovaranja »masovne kulture« (a ta bi konstrukcija bila najbliža onome što danas nazivamo popularnom kulturom), nastojao u svojim člancima ironizirati i čiji je društveni položaj u sustavu kulture nastojao derogirati.

sukob (opet) zapleće oko pitanja prava na kritiku, koje Mandić prisvaja na tragu svojih ranijih stavova o »kabinetskoj kritici«. ¹³ Mandić Matvejeviću ne dozvoljava pristup području svoga (književnokritičkoga) interesa i istodobno odbija dijeliti njegove (»profesorske«) interese:

»Koga me vraga Predrag Matvejević upućuje da pišem o Gramsciju? Zar zato da me nitko ne bi razumio od dosade, kao što je njegov slučaj?« (1979: 165).

»Nemam ni najmanju namjeru s njime diskutirati o nekim temama koje je on natuknuo i sâm otpuhnuo (o šundu, o kiču u glazbi, o masovnim medijima, o M. McLuhanu, o masovnoj i elitnoj kulturi). Nemam namjeru jednostavno zato što to nije njegovo područje i što o tim problemima nije napisao ni retka. Čitajući Gramscija on ne može ništa doznati o sociologiji masovnih komunikacija, na primjer, a baveći se francuskim nepravilnim glagolima on ostaje izvan teorijske problematike masovne kulture« (1979: 178).

»Jer, jednu jedinu natuknicu, iz svih njegovih paskvila, ovdje potpisujem kao istinitu: ja sam zaista 'obični dnevnički bilješkar', kako me je on izvolio nazvati (...) Htio bih da napokon podijelimo kompetencije: meni člančići, njemu 'zamašnije kritičke radnje', meni prolazna slava, njemu vječnost, meni kulturna beznačajnost, njemu paradno i angažirano tutorstvo, meni šutnja, njemu mikrofoni...« (1979: 180).

Pored toga, od 70-ih do 90-ih u Mandićevu se opusu može pratiti premještanje težišta s estetsko-ideoloških na identitetsko-ideološka pitanja, pa dok se u vrijeme dok je polemizirao s Matvejevićem Mandić pitao što je šund i kič, da li samo jeftini romani, a ne »različite doktrine od socrealizma do maoizma? (...) polovica dosadne, standardne 'umjetničke' književne produkcije (...) skamenjeni akademizam naših tradicionalista?« ¹⁴ dotle se 1997. u polemici s Lasićem pita može li uistinu srpsku književnost čitati kao bugarsku, kako mu to on savjetuje. Dok je s Matvejevićem, naizgled odbijajući polemizirati o odnosu elitne i masovne kulture, utvrđivao kompetencijske i predmetne granice književne i akademske kritike, s Lasićem je, promišljajući o odnosu prema suvremenoj srpskoj književnosti, otvorio pitanja granica nacionalnog kanona.

Međutim, u toj objavi pisama dvoje su uglednih intelektualaca tolerantno razmjenjivali stavove koji su se izoštrili izvan njihova dijaloga, u polemici koju

¹³ O tomu je, između ostaloga, u feljtonu »Praktična kritika«, tiskanom u *Vjesniku*, 21. III. 1970. Mandić napisao sljedeće: »Svakodnevna književna produkcija ne može čekati dok (naši) genijalni sistematičari i mislioci (kao i mislimame, kako se s tim rodnom razračunao već Krleža), jednom ili dvaput godišnje snesu svoje teorijsko jajce. Rođena i odrasla u kabinetu, teorijska kritika brzo gubi sapu i u najkraćoj tri na oštrom i svježem zraku« (Mandić, 1979: 287).

¹⁴ Riječ je o tekstu »Kopljem u smeće« (1973: 112), kojim je Mandić, kao i nizom drugih tekstova o odnosu »masovne« i elitne kulture, isprovocirao Matvejevićeve reakcije i pripremio teren za ovu polemiku, koja se na kraju uopće nije vodila oko predmeta koji ju je potaknuo.

su naknadno potaknuli drugi, a u kojoj su oni na kraju ostali po strani.¹⁵ Bez obzira na uzornu intelektualnu i akademsku razinu koju su kao antagonisti Mandić i Lasić dosegli, u javnosti je iz ovog dijaloga ostala zabilježena samo jedna Lasićeva opaska, ona o bugarskom statusu srpske književnosti, koja je polemiku i potaknula i obilježila.¹⁶ On je, naime, napisao kako ga nakon raspada »jugoslavenskog kulturnog okvira« više ne zanima što se »danas u srpskoj književnosti događa« jer – »Ta je književnost prestala biti dio povlaštenog književnog prostora na koji trošim mnogo snage i vremena. Ona je u mojim preokupacijama dobila status bugarske književnosti i daleko je ispod onoga što mi govore druge europske književnosti« (Lasić, 2004: 457). Lasićevi su stavovi kasnije dekontekstualizirani i uglavnom pogrešno protumačeni, na što se i on sâm naknadno osvrnuo.¹⁷ Oni koji su kasnije zdušno podržavali Lasića, zaboravili su na brojne naglaske njegova pisma »Moral tjeskobe« s kojima se načelno nisu slagali,¹⁸ kao i na brojne Mandićeve stavove iz njegova pisma »Vježbanje skromnosti«, koje su i sami zagovarali dok su ga napadali. Prije svega, zanemarili su činjenicu da je Lasić govorio o »raspadu jugoslavenskog kulturnog okvira«, dok je Mandić tvrdio da taj okvir nikada nije ni postojao i da je »ono što se danas prikazuje kao nekakav fenomenalno važan *jugoslavenski duhovni prostor*, bila samo fantazmatična projekcija želja« (Mandić, 2002: 166). Drugo, Lasić je uzastopce naglašavao svoju vezanost za

¹⁵ O posebnosti ove polemike svjedoči i činjenica da je Stanko Lasić u svojim *Člancima, razgovorima i pismima* (2004.) dao objaviti cijelu prepisku – uz svoja dva pisma Igoru Mandiću i pismo Vlahu Bogišiću, uvrstio je i pismo Igora Mandića, kao i Mandićev intervju Borisu Rašeti za *Identitet* u rujnu 1997. godine. Igor Mandić je u skladu s vladajućim (monološkim) polemičkim običajima u svojoj knjizi *Bijela vrana* (2002.) objavio samo svoje pismo. No, u intervjuu Borisu Rašeti Mandić je odbio »jednostrano polemizirati s Lasićem« i kazao kako on i Lasić imaju »distanciran, ali *fair* odnos« te kako čak i ne smatra prepisku s Lasićem polemikom »u uobičajenom smislu te riječi« (Lasić, 2004: 471).

¹⁶ Naime, polemika koja je uslijedila nakon objavljivanja pisama što su ih Mandić i Lasić razmijenili 1997., ostala je zabilježena kao »bugarsko pitanje hrvatske kulture« (više o tome usp. Luketić, 2013: 228-235 i Trkulja, 2015: 87-96).

¹⁷ U intervjuu što ga je objavio *Globus*, 7. travnja 2000. (razgovor su vodili Mirko Galić i Marko Grčić), Lasić je na pitanje o kontroverzama iz disputa s Mandićem odgovorio – »U pismu Mandiću kazao sam: srpska književnost mene danas osobno više ne zanima. Ali, budući da sam nekakvo ime, shvatilo se kao da preporučujem da se ona ignorira. Rekao sam samo da me ona zanima otprilike kao bugarska književnost. Ja, dakako, mislim da je bugarska književnost vrijedna. Jedino kažem da ne vidim kako te književnosti kao i hrvatska, ulaze u vertikalnu zvanu Književnost, u sumu djela židovsko-kršćanske civilizacije, u 'književnu Bibliju'« (Lasić, 2004: 404). Naime, Lasićev je stav bio da ne treba gubiti vrijeme na minorne pojave i iscrpljivati se u sporednom, da ne treba »hodati po hrvatskim brežuljcima nego po Himalaji«. Lasić, naime, ne krije da je bio nesretan što se morao baviti Gjaljskim umjesto Balzacom, Nehajevom a ne Proustom (Isto, 407).

¹⁸ Tako je, na primjer, mnogima promaklo da je Lasićeva dijagnoza hrvatske suvremenosti napisana posve »mandićevski«: »A što se tiče hrvatskog barbarstva, samozadovoljstva, umišljenosti, pljačkaštva, mitomanije, hipokrizije, militarizma, primitivizma, čiste savjesti, veličanja slavne prošlosti, tamjana na svim čoškovima i pravednika na svim trgovima, klanjanja slikama ordinarnih zločinaca, političkih farsi i krvavih komedija dostojnih *Banketa u blitvi* – da, o svemu tome treba govoriti otvoreno« (Lasić, 2004: 460).

srpsku književnost, koju je između ostalog, predavao na amsterdamskoj katedri slavistike, dok je, s druge strane, Mandić tvrdio ne samo da se svojim poznavanjem srpske književnosti »ne bi provukao na ispitu ni kod beogradskog, ni kod amsterdamskog profesora, čak ni s dovoljnim«, nego i to da »nikada Zagrebu nije bilo stvarno stalo do poznavanja te književnosti« (Isto).¹⁹ No, premda tvrdi da je zbog svega navedenog on sâm oduvijek srpskoj književnosti pristupao kao da je bugarska, Mandićev je konačni zaključak:

»Kako bilo da bilo, činjenica ostaje – koncendiram kako bi rekao M. K. – da će i moja malenkost ubuduće čitati srpsku književnost kao bugarsku (u tehničkom pogledu) ali da se neću moći oteti dubinskom osjećaju, da me s ozračjem ove prve vrste književnosti nešto povezuje dubinski, simbolično i kulturološki važnije nego s ozračjem ove druge!« (Mandić, 2002: 168).

GRANICE NACIONALNOG KANONA: »NAŠI STRANI PISCI«

Osim u prepisci s Lasićem, granicama nacionalnog kanona i odnosom prema »novokomponiranim« stranim književnostima nakon raspada zajedničke države, Mandić se posvećuje u nizu svojih tekstova raspravljajući o tome cijelo desetljeće, od 1993. do 2001. godine. Tu temu otvara najprije 1993. pod naslovom »Književni mamurluci postkomunizma« i podnaslovom »potresi i prevrednovanja ili: što se događa u suvremenoj hrvatskoj književnosti?«.²⁰ U ovoj, zapravo ozbiljnoj raspravi, on dijagnosticira »četiri sudbinska potresa« koja su suvremenu hrvatsku književnost bacila u stanje »mamurluka postkomunizma«: 1. *Urušavanje komunističke ideologije*²¹ – dovelo je književnost u stanje »odmjeravanja razmjera novih sloboda«. Premda Mandić uzastopce ističe da hrvatska književnost nije na sebi nosila nikakvu duboku »komunističku stigmatu«, drži da je ipak preko svojih »istaknutih autorskih osobnosti« obnašala svoju »društvenu funkciju«, a postkomunizam, iako je trebao, nije stvorio pretpostavke dezideologizacije ovakvih funkcija, nego je umjesto toga inaugurirao nove »dvorske pjesnike« (2014: 170); 2. *Hrvatsko-srpska književna secesija* – dogodila se, po Mandiću, »na obostranu

¹⁹ Za razliku od Ante Stamaća, tadašnjeg predsjednika Društva književnika Hrvatske, koji je u intervjuu *Slobodnoj Dalmaciji* 19. VIII. 1997. kazao kako »nama srpska književnost, pa ni njezini pisci nikada nisu bili osobito zanimljivi« (a time je, želeći poduprijeti Lasića, kazao zapravo isto što i Mandić), Stanko je Lasić napisao: »Sve što sam u srpskoj književnosti doživio kao književnu vrijednost i obogaćivanje, nikada nisam odbacio i neću odbaciti. Bilo da je riječ o Steriji Popoviću, Vojislavu Iliću, Milanu Rakiću, Disu, Dedincu, Ristiću, R. Petroviću, Crnjanskom, Kišu, Tišmi, Bori Ćosiću ili o mnogim drugim piscima« (Lasić, 2004: 457).

²⁰ Izvorno objavljeno u *Slobodnoj Dalmaciji*, 17. IV. 1993. te kasnije uvršteno u *Oklop od papira*, 2014: 168–172.

²¹ Kurzivom istaknuto u izvornom tekstu.

štetu«. Iako je krenula kao »razumljiv antiunitaristički revolt«, kasnije se produbljivala u svim aspektima i poprimila obrise nepomirljiva razračunavanja« tako da se književni razvod konačno dogodio na frontu; 3. *Neobjavljeni postkomunistički rat* – koji je potencirao književne razmirice i dao im legitimitet pa čak i stvorio tzv. »ratno pismo«; 4. *Povratak književnosti iz »rasute« i »raseljene« Hrvatske* – koju Mandić smatra problematičnim jer hrvatska književnost nije, po njegovu sudu, imala nijednog istaknutog književnog disidenta, a u trenutku povratka ima velika moralna potraživanja prema društvu i prema kanonu, noseći pritom sa sobom neku vrstu »starinskog pisma« koje se više ne može uklopiti u glavne tokove hrvatske književnosti, pa makar i zaustavljene postmoderne.²²

Polemičan odnos prema književnim potresima devedesetih koji mogu izazvati i pomake u kanonu Mandić zaključuje nizom polemičkih osvrta na 2000. godine objavljeno 3. prošireno izdanje *Leksikona stranih pisaca* u tekstovima koje je okupio pod naslovom »Hitna služba za provjetranje hrvatske književne garsonijere« (2005: 149–162). Nazivajući ovaj priručnik leksikonom »naših stranih pisaca«, Mandić ukazuje na važan segment svakog nacionalnog kanona – u njemu se utvrđuje mjera odnosa prema internacionalnom, »stranom«, koji kao strani postaje dijelom domaćeg – »Jer kada definiramo 'nama strane pisce', onda smo omeđili i vlastitu sredinu, ali nikakve 'numeričke slike' pritom nisu ni važne ni korisne. Ni u književnosti nema pravice, baš kao ni među cvijećem, i nisu sve književnosti ravnopravne« (2005: 161). Ovaj »numerički kriterij« po Mandiću pokazao se problematičnim osobito u odabiru pisaca iz bivše države (»novokomponiranih« stranih pisaca). Pozdravljajući situaciju u kojoj nam »strani« pisci nikada nisu bili »bliže«, prosvjeduje najprije protiv izostavljanja niza relevantnih imena srpske književnosti (Bore Ćosića, Filipa Davida, Miroslava Antića, Radomira Konstantinovića, Slobodana Selenića...), a zatim i protiv izostavljanja cijelog niza relevantnih intelektualaca (koji su i pisci) nauštrb »pjesničića« te nabraja 50 imena koja su po njegovu mišljenju nepravredno izostavljena (od Hanne Arendt, Jeana Baudrillarda, preko Heideggera, Huizinge, Junga, Sloterdijka, Spenglera do Wittgensteina). Drži da se time zapravo kanonizirala praksa podcjenjivanja uloge intelektualaca koji su kao pisci silno utjecali na književnost. Razlog zbog kojega ovu raspravu završava usklikom »O, knjigo, zatvori se!« zapravo je činjenica što u *Leksikonu* nema ni istaknutih književnih kritičara Mauricea Nadeaua i Marcela Reicha-Reinickog.

Nerješiva pitanja o kojima se može raspravljati zauvijek, zapravo su idealna polemička tema jer se u polemici suprotstavljaju dvije monološke istine i dva nepomirljiva stava u sukobu kojemu nije cilj donositi rješenja. No, jednostavan

²² Zašto je taj književnopovijesni raskorak problematičan, Mandić ovako objašnjava – »Ispolitizirana u mjeri koja je u domovini već odavno zaboravljena, tzv. emigrantska književnost za sada se problematično pokušala nakalemiti na vodeće duhovne struje, ali svojom energijom – s onu stranu 'čisto' književnih problema – predstavlja trajno žarište nemira, koje ne mora u pravilu biti plodotvorno« (2014: 171).

odgovor na pitanje zašto je u kontekstu teme nacionalnog književnog kanona važno govoriti i o polemici i polemičkoj kritici naći ćemo u riječima Stanislava Šimića – »Kultura neke književnosti očituje se baš po načinu na koji se u toj književnosti polemizira«. Dotičući se problematičnih pitanja kanona, neke su Mandićeve polemike, poput onih s Matvejevićem i Lasićem, postale ujedno i kanonske polemike koje su obilježile turbulentna desetljeća Mandićevih »brozних« i »postbrozних« vremena. U tom smislu možemo se samo nadati da odmjeravanje polemičke kulture hrvatske književnosti nije dovršen proces i da njegovanje verbalnog umijeća izražavanja nepomirljivosti ima svoju »postmandićevsku« budućnost.

NAVEDENA LITERATURA

I. Mandić, Igor

- (1970.) *Uz dlaku. Književne kritike 1965–70*. Zagreb: Mladost.
 (1977.) *101 kratka kritika, književne kritike 1970/75*. Zagreb: August Cesarec.
 (1973.) *Gola masa (podlisje)*. Zagreb: Znanje.
 (1975.) *Nježno srce. Polemike*. Zagreb: Znanje.
 (1979.) *Policaјci duha. Deset burnih godina. Polemike 1968–1978*. Zagreb: Globus.
 (1998.) (a) *Književno (ST)ratište. Kritika hrvatske tekstualnosti 1991.–96./97.* Zagreb: Nakladni zavod MH.
 (1998.) (b) *Za našu stvar. Kako se postkomunizam kalio*. Zagreb: Konzor.
 (2002.) *Bijela vrana. Panorama (nekih) naših dana 1995.–1997.* Zagreb: Prosvjeta.
 (2005.) *Hitna služba. Razjasnidba mnogih nejasnoća na hrvatskim bespućima prošlog i ovoga tisućljeća 999.–005*. Zagreb: SysPrint.
 (2011.) *Sloboda lajanja. Izuzet(n)i tekstovi 1990.–93.* Zagreb: Profil.
 (2014.) *Oklop od papira. Autobiografski saldakonti 1996.–2013.* Zagreb: V. B. Z.

II.

- Bagić, Krešimir (1999.). *Umijeće osporavanja. Polemički stilovi A. G. Matoša i M. Krležе*. Zagreb: Naklada MD.
 Biti, Vladimir (1983.). »Književna kritika«, u: *Uvod u književnost. Teorija, metodologija*. Ur. Zdenko Škreb i Ante Stamać. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, str. 93–137.
 Bukovac Puvača, Maja (2015.). »Deset godina nove koncepcije neimovinske štete«. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 36/1, str. 158–180.
 Crnić, Ivica (2002.). »Naknada nematerijalne štete – neka pitanja«, *Godišnjak 9, Aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse*. Zagreb: Hrvatsko društvo za građanskopravne znanosti i pravnu praksu.

-
- Jukić, Tatjana (2005.). »El Dorado«, u: *Hrvatska književna kritika. Teorija i praksa*, priredila Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska, str. 117–118.
- Kravar, Zoran (2005.). »Neki loši običaji književne kritike«, u: *Hrvatska književna kritika. Teorija i praksa*, priredila Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska, str. 29–31.
- Krtalić, Ivan (1988.). »Polemika kao žanr«, u: *Polemika na jugoslavenskom književnom poprištu*, Svetvinčenat, 12. i 13. lipnja 1987. *Istra: časopis za kulturu, književnost i društvena pitanja* 1/2, str. 40–45.
- Lasić, Stanko (1987.). *Mladi Krleža i njegovi kritičari (1914–1924)*. Zagreb: Globus.
- Lasić, Stanko (2004.). *Članci, razgovori, pisma*, ur. Branko Matan. Zagreb: Gordogan.
- Luketić, Katarina (2013.). *Balkan: od geografije do fantazije*. Zagreb – Mostar: Algoritam.
- Matvejević, Predrag (1978.). *Te vjetrenjače*. Zagreb: Globus.
- Mihaljević, Nikica. (2011.). »Polemika«, *Hrvatska književna enciklopedija* 3, ur. Velimir Visković i Zoran Kravar, str. 398–404.
- Pavičić, Jurica (2005.). »Trinaesto prase«, u: *Hrvatska književna kritika. Teorija i praksa*, priredila Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska, str. 91–94.
- Pavličić, Pavao (1983.). *Književna genologija*. Zagreb: SNL.
- Pavličić, Pavao (2005.). »Pokuda pohvale«, u: *Hrvatska književna kritika. Teorija i praksa*, priredila Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska, str. 44–47.
- Petrović, Svetozar (2009.). »Književna kritika i nauka o književnosti«, u: *Nauka o književnosti*, priredio Zdenko Lešić, Beograd: Službeni glasnik, str. 111–124.
- Petrović, Svetozar (2009.). *Nauka o književnosti: izabrani spisi*, priredio Zdenko Lešić, Beograd: Službeni glasnik.
- Pogačnik, Jagna (2012.). *Kombajn na književnom polju*. Zagreb: Hrvatsko društvo pisaca – Naklada Jesenski i Turk.
- Solar, Milivoj (1971.). *Pitanja poetike*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šimić, Stanislav (1959.). »Polemika o polemici«. *Književne novine*, Beograd, 22. svibnja 1959.
- Trkulja, Ivana (2015.). »On the Metaphor of the 'Bulgarian Question' in Croatian Literary Narrative: Enquiring into the Key Bordering Themes of Post-1989 Balkans«. U: *Borderscaping: Imaginations and Practices of Border Making*, ur. Chiara Brambilla, Jussi Laine, James W. Scott i Gianluca Bocchi. London: Routledge, str. 87–96.

IGOR MANDIĆ'S LITERARY CRITICISM AND PROCESSES
OF (DE)CANONIZATION IN THE NINETIES

Abstract

Igor Mandić's literary criticism is firstly approached indirectly, from the perspective of an unstable position of literary criticism in the system of literary science due to the relationship of theory and history, which is often seen and presented as a relationship of an inferior (and not utterly scientific) genre towards the dominant (and prestigious) scientific genres. The split position of a critic, whose right to interpretation with theoretical background is normatively denounced, and yet he is asked for a responsible evaluation in the sense of a prehistorical work which should through suggestion make the work of canonization easier for the historian, brings both critics and theorists to using metaphors by which they define literary criticism as a »dirty work« in the literary field. Standing up for the dignity of literary criticism Mandić has already in his early works stood up to so-called »cabinet-criticism« in the name of his, »fluid« or »practical criticism«. Since from the very beginning the polemic character is a characteristic of Mandić's writing, in a special review of his two distinguished polemics – with Predrag Matvejević in 1975 and with Stanko Lasić in 1997 – paper tries to show the shift from the aesthetically-ideological questions, which occupied him in the seventies, towards the questions of identity and ideology in the nineties. While with Matvejević, seemingly refusing to polemicize about the relationship of high and mass culture, Mandić was determining the competency and subject boundaries of both literary and academic criticism, with Lasić, considering the relationship towards the contemporary Serbian literature, he has raised the questions about the instability of national canon. In that context the conclusion opens up the topic of the position of foreign writers in the national canon, since after the breakup of Yugoslavia Mandić has dedicated a series of texts to the problematic actualization of this topic – from *The Literary Hangover of Postcommunism (Književni mamurluci postkomunizma, 1993)* to *ER for Ventilating Croatian Literary Studio Apartment (Hitna služba za provjetravanje hrvatske književne garsonijere, 2001)*.

Keywords: literary criticism; polemic; Igor Mandić; Predrag Matvejević; Stanko Lasić; (de)canonization of foreign works/writers; national canon borders